

Nově vyřešíme dovednost čtení ze základních výzkumů struktur textů čteny

ŘEHOŘ NÁHLOVSKÝ

A n o t a c e : Příspěvek otevírá další pohledy na metody výuky a podmínky čtení, zejména ze zkoumání struktur čteny. Prokazuje se zde nestejné zastoupení slov, slabik i písmen a způsob řešení této nerovnováhy v elementárním čtení.

K l í ě o v á s l o v a : elementární čtení, výzkumy struktury textů, metody výuky čtení, „vyhláskování“ („dohláskování“), strukturální teorie čtení

Je známo, že na důkladném zvládnutí počátků dovednosti čtení záleží další úspěšné vzdělávání. Rovněž jsou známy slabiny, které má naše škola v tomto směru. V současné době se objevují úvahy o alternativních metodách a učebnicích ve výuce čtení. Proto považujeme za žádoucí, aby se k důležité problematice elementárního čtení rozvinula diskuse v příslušných pedagogických časopisech.

Řehoř Náhlavský patří k našim pedagogům, kteří se po mnoho desetiletí zabývají metodickými otázkami výuky čtení. Jeho přínosem při hledání efektivnějšího přístupu k výuce čtení v 1. ročníku byly rozsáhlé analýzy textů pro děti. Výsledkem byly tabulky nejfrekventovanějších slabik a slov. Před třiceti až čtyřiceti lety tak autor předjímal budoucí objevené možnosti využívání počítačů při sestavování slabikářových cvičných textů. Jeho článek může podnítit k hledání dalších možností využití počítačů v oblasti sestavování nových slabikářů a prvních čítanek.

Jsmo si ovšem vědomi toho, že názory učitelské i vědecké veřejnosti na metodu „prohláskování“ Řehoře Náhlavského mohou být velice rozdílné. Navíc celý tento postup by asi pro praktické vyzkoušení musel být popsán v obsáhlejší metodické příručce. Přesto však jsmo považovali za vhodné článek uveřejnit. Je příspěvkem autora s vyhraněnými metodickými názory. A pokud vyvolá souhlas nebo i námitky, bude užitečným podnětem pro další úvahy.

Redakce

Jsme si vědomi významu výzkumů pro zkvalitňování vzdělávacích procesů v sledované problematice ve školní praxi.

Chci jich využít pro osvojení čtenářských počátků a další rozvíjení dovedností čtení. Je k tomu nutno mít na zřeteli

1. mentální zralost žáka,

2. osobnost učitele a jak využívá nejlepších učebních metod na základě všestranné odborné orientace právě pro naučení čtení. — Oba tyto zřetele již pojednává obsáhlá pedagogická literatura.

Nově chci uplatnit i důležitý zřetel,

3. jak struktury textů usnadňují nebo zatěžují čtenářský proces. Bylo to zjišťováno rozsáhlými statistickými průzkumy. Prokazují, že kombinovaných čtenářských jevů je v textech velmi značné množství.

Pro 30 hlásek v naší řeči vůbec je třeba 42 písmenových znaků v jedné abecedě, pro čtverou její grafiku by to byl sice čtyřnásobek, ale může být redukován na 81 rozdílných obrazů písmen. Jen z tohoto malého množství může být vypsáno, tištěno a přečteno všechno. Přitom písmena jsou nesterpně zastoupena — „a“ je nejvíce 1 356 ... „g“ nejméně 7 v 10 000 písmen textu. Čtenář tyto znaky písmen reprodukuje do znění celých slov, ve větách při tom dbá i dalších znaků: otazníků, pomlček apod.

Ve čtenářských strukturách textů naproti tomu slabiky tvoří již překvapivě velké množství kombinací z písmen, a to už jenom v jednom grafickém provedení, například z malých liter, jinak jejich jedno fonetické znění může mít až čtyřnásobek optických obrazů jejich množství v různém tisku, dokonce i více. V textu 10 000 slabik malého tisku je jich např. 838 různých v Broučcích J. Karafiáta, ale také 917 v Honzíkove cestě B. Říhy, jinde 1 010 až 1 400 podle rozmanitosti dikce autora. V úhrnu 100 000 slabik z několika dětských knížek je jich různých až 2 216 v beletrii, až 2 718 v učebnicích, až 3 216 v odborných studiích, jak to prokazují rozdílné sledované texty.

V českém jazyce bylo dosud zjištěno 9 716 různých slabik ze základny asi 3 000 000 slabik v souvislých textech. — Je zvlášť pozoruhodné, že v četbě z 10 000 slabik 150 nejčastějších se uplatní v řeči a čtení asi na 75 %, ostatní vyplní texty na 25 % a ještě je zpestří.

Čtenářské texty jsou bohaté i počtem různých slov. Těch je například v 10 000 slov četby dětské knížky 1 771. Ve fondu českého jazyka je, jak známo, až 250 000 rozdílných slov i více, jsou nevyčerpatelným zdrojem další četby. V textech pro děti asi 150 nejčastějších slov je vyplní na 60—40 %. Slovníkové statistiky uvádějí pro 250 slov nejvyšší frekvence jejich zastoupení na 53 % v četbě a hovoru vůbec.

Při různě reprodukovaném textu psaním, tiskem by nárok na čtenáře i pisáře ať také u slov byl pro sdílená množství asi čtyřnásobně vyšší a jejich stav by dosahoval příliš velikých kvant ... A i při tom všechna četba může být vyřešena jen malým souborem písmen, nejvíce 81 tvary, jak již víme.

A právě tato statistická skutečnost tolika čtenářských jevů ve strukturách četby přesvědčuje, že zvláště z tohoto důvodu je nutno ještě hlouběji pochopit

čtenářské procesy a také se jinak na ně zaměřit změnou čtenářských metod v jejich vývojových stupních. Není k tomu jen jedna varianta, navazují na sebe.

V tak početných složitých čtenářských nárocích je třeba zvláště v počátcích čtení řešit je v největším zjednodušení. Umožňuje to i světový vývoj písma. O tom jindy. Dejme u nás za pravdu historické ose k uvedení čtení: tedy nejprve vyhláskováním nových slov — k ní dospěl J. Ev. Petrák 1901, Fr. Merta 1935, též náš kolektiv učitelů od roku 1934. (M. Falski 1974). Nyní již neváhejme učinit tento rozhodující krok vpřed. Využijme k tomu nejlépe samého hláskového principu našeho písma. Význam hláskování tolik zdůraznil již J. Á. Komenský a také mnozí do roku 1885, kdy byla pro ně již volná cesta, dnes ji otvíráme až na celá slova. Vždy platí: Kdyby sami čtenáři svými zkušenostmi neobjevili dohláskování obtížných slov, vše by nepročetli. Možno to v argumentech potvrdit i znalostmi ze struktur textů. A dětem k tomu pomozme bez předělových prahů slabik. V 1. tř. je pozná 34 %, v 3. 43 %, v 5. 73 % žáků.

Vytváření prvních slabikových schémat, bezobsažných, jejich sledy neřeší čtení v celém jeho dosahu. To je zvláště pro počátky metodicky i psychologicky obtížné, jak je to známo z učební praxe i staletých zkušeností.

Ani globální postup jenom z obrazů slov nemohl být vyřešením čtení. Pokročilé stupně čtení mají jinou „globálnost“.

Odůvodněně je tedy třeba pro metody přijmout návrh, aby nová slova v začátcích čtení byla nejprve celá vyhláskována, k tomu se hodí i jejich výběr pro děti. Potom v opakovaném čtení je dokonce i celistvě pamatujeme. Dalším nácvikem je můžeme vyslovovat děleně na slabiky v jazykových hrách, řeči i čtení.

Kolektiv 40 učitelů na Kolínsku vyřešil toto nové čtení v období 1934 — 1970 v 67 třídách velmi snadno za 3 měsíce pro zájmovou četbu a potom dál až do vyspělé dovednosti. Jsou k tomu zachovány písemné doklady s rozborů, též zvukové z průběhu školního roku z každé lekce v elementárce i jednotřídkách. Četla i pomocná škola (v Mladé Boleslavi po 2 roky — Dr. Č. Novotný).

Všemu jsme se věnovali úplnou evidencí. Průzkumy mohou vysvětlovat urychlování čtení nácvikem, potom i čtení predikční, dokonce i z porušených textů, čtení hlasité i tiché, rovněž i v dalších třídách do 9. ročníku. První čtenáře jsem učil 15 let. I mezi jinou praxí a teorií na školách po 56 roků.

Vlastní výklad nové vývojové metody čtení může být dále podrobnější, jak byla dětem psychologicky blízká a radostná. Žáci získávali své čtenářské zkušenosti, ze čtených slov vyčlenili i slabiky a užili jich na čtení delších slov. Učitel je vhodně usměrňoval. — Nic není třeba vynechávat z požadavků na čtení, vše se rozvíjí harmonicky a zdokonaluje se. Nelze se omezit například jen na nejfrekvencovanější jevy časté na 75 %. Řešíme i méně časté dohláskováním a pak dalším osvojením. Opakovaně vše čteme v celcích slov. Kdykoli je možno prokázat přednosti optimálního vyřešení čtení.

Pro nové zaměření počátečního čtení mluví také průzkumy učebnic čtení I., II., III. třídy. Jejich struktury textů, zjištěné podle písmen, slov, slabik sice měly rozdílný obsahový výběr, ale právě i zde se rovněž projevilo množství kombi-

nací slabik i slov ve stále vyšší míře, ale všude byl obdobný náročný strukturní obraz textů — tedy ani jiná náplň učebnic nemohla něco usnadnit jinak, než když přistoupíme ke změně v prvním postupu ke čtení.

II.

Dokladově sděleme ještě navíc: Výzkumy textů byly řešeny dekadicky v rozmezí pro 100 slov, 1 000 slov, 10 000 slov tento počet byl zvláště srovnávací. U slabik zvolen první rozsah na 200 slabik — odpovídá to asi 100 slovům, pak 1 000 slabik, 10 000, 100 000 slabik a prací se slovníky až na 3 000 000 jich. Do nejčastějších jevů patří co nejdříve všechna písmena, dále slova a slabiky, které byly v rozsahu 10 000 aspoň 10krát a jiné i vícekrát („a“ 404 x, „se“ 234 x). Tak bylo mezi nimi zjištěno asi 150 nejčastějších slov, slabik... Je pozoruhodné, že těchto 150—160—170 slabik vyplnilo asi 75 % slabikových struktur ve všech zkoumaných textech nejen českých, staročeských, slovenských, ruských, polských, španělských, německých. Tato textová hutnost slabik je společný statistický charakter těchto řečí. Podobnou hutnost ale v nižším zastoupení asi 60—40 % má i 150 častých slov. Tato textová hutnost slabik i slov usnadňuje čtení — jejich pamatování, ale jevy méně časté je třeba řešit i dohláskováním synteticky v jejich rozptylu zbývajících 25... %, než jsou také v určitém rozsahu četby docvičeny... V textech jsou ještě i jiné relativní vztahy, jako např. v dekadických dílcích četby přibývají nová slova — ve stovce slov textu od 87 níže, další slabiky ve dvou stech od 124 různých níže na 3, 4 nové v konci 150 000 jich. Slabiky KV (souhláska, samohláska) jsou u nás zastoupeny na 57 %, ale v němčině jen na 26 %. Jednoslabičných slov máme v textech pro děti na 43 %. Pro zajímavost: lišíme se fonetikou slabik od staré češtiny před 600 lety na 19 %, od slovenštiny na 17 %. Je mnoho srovnávacích možností i různých, ale vše je sjednocuje v rozdílech: prohláskování slov jako nejjednodušší princip v počátečních čteních.

Největšího rozsahu nabyly průzkumy slabik. Výsledně bylo zjištěno, že z 9 716 různých našich slabik je jen počátečních 2 190, jen vnitřních 411, jen koncových ve slovech 794. V jednoslabičných slovech jsou 2 284 různé slabiky, jen v jednoslabičných slovech 702 slabik, společných různých slabik na střídaných místech je 1 505 mezi 5 602 rozličnými slabikami. 4 510 jiných ojedinělých slabik má nepatrné poziční stopy. — Při tom některé výrazné slabiky ve svém rozsahu četby mají funkci pro doplňující predikční čtení. Podílejí se při něm z 50 % počáteční slabiky, z 20 % vnitřní slabiky, z 30 % koncové slabiky slov. Již při malém rozsahu četby je toho možno využít při učení čtení. Jistě se nespokojíme jen „s pamatovaným čtením.“

Zprávy o stavu strukturálních průzkumů byly podávány též v didaktických seminářích pro učitele dyslektiků, řídil je docent Dr. Zdeněk Matějček, CSc. r. 1973, téhož roku sděleny v kolegiu odborníků Ústavu českého jazyka při ČSAV v Praze, řízeném Dr. M. Těšitelovou, DrSc.; také v sekci moderních jazyků při ČSAV projednány z podnětu prof. Dr. J. Hendricha, CSc. Další orientační zprávy přijal prof. Dr. J. Mistrík, DrSc. v Bratislavě, dokumentoval z nich některé výsledky v publikaci *Rychlé čtení* 1982.

Orientace o strukturách v textech byla péčí docenta Dr. Zdeněka Matějčka, CSc. zveřejněna též v kongresech o dyslexii roku 1986 v Řecku, 1987 v Polsku, 1988 v USA a tam zčásti publikována v jejich sbornících v New Yorku. Nově je též zpráva o strukturách v díle docenta Dr. Zdeněka Matějčka, CSc. *Dyslexie SPN* roku 1988. 1989 byl k tématice studijní seminář v Ústředním ústavu vzdělávání pedagogických pracovníků v Praze za účasti specializovaných odborníků ve školství v VÚP, KPS aj. 14. 3. 1990 byl seminář k problematice čtení i psaní na pedagogické fakultě UK v Praze v akci Čs. ped. společnosti ČSAV.

Rozsáhle provedená zkoumání struktur textů přinesla objektivní poznání pro snadné řešení čtení. Směřujeme k tomu i z jiných předpokladů psychologických a metodických. Je to základna, o níž se může opírat mnoho nových konkrétních metodických postupů v tvůrčí kolektivní spolupráci budoucích autorů úvodních učebnic pro začínající čtenáře.

Studoval jsem veškerou problematiku, která se týká čtení historickými

i současnými metodami u nás i jinde. Vykonal jsem některé průzkumné sondy k tichému čtení, také pro predikci, připravil jsem několik perspektiv k řešení problému čtení. Těžil jsem z rozsáhlé odborné literatury. Samostatně jsem vypsál na 3 300 listů svých studií i pojednání, též kolekce diagramů a grafů ve velkém formátu. Některé práce jsem dal do muzea J. Á. Komenského v Praze. Roku 1972 J. Milička, ředitel školy, umožnil orientační výstavu o čtení při Uherskobrodských dnech, byla dokumentována fotograficky.

Usiluji o novou živou praxi v čtení a psaní.

III.

ORIENTACE K VÝVOJOVÉMU ČTENÍ A PSANÍ ZE STRUKTURÁLNÍ TEORIE TEXTŮ ČETBY

A. Základní čtení — září — listopad

Hravě poznáme písmena k hláskám (podmíněnými reflexy, centracemi, decentracemi, živými situacemi se žáky). Nebo jinak. Zvolená krátká slova do pěkných vět — nově čteme celým vyhláskováním (š.k.o.l.a). 1. syntéza — též predikční syntéza. Opakovaně slova čteme i pamatujeme je jako celky. Žáci po přečtení diktují ta slova po hláskách pro napsání. 2. Následovatelá analýza. Ze slov tvoříme a obměňujeme zajímavé věty. Čteme je. Užíváme her k pokládání lístkových slov. Hojně čteme — zájmové texty, též z dosavadních učebnic výběrem. Své nové rozepisujeme na tabuli.

Již čteme vše v přiměřeném textu.

B. Pokračující čtení — prosinec — únor

Tříbíme zkušenosti ve čtení.

a) Z některých přečtených slov oddělíme slabiky KV (souhl + sam.) Jejich výběr nacvičíme a čteme z nich i delší slova, opakovaně vždy jako celky. Vyhledáváme určená slova textu na stránce v knize na různých místech.

Upevňujeme tak obraz slov.

b) Zjednodušujeme slabiky: ko.č-ka, š.ko-la, ... s.to-le.k, ale jen ukazováním na tabuli bez oddělovacích značek. Tak snadno čteme i nové struktury v textu, pak jako celky.

c) Upřesňujeme slabiky mluvním dělením již čtených slov.: koč-ka, škola, sto-lek ... Jen ukazujeme na tabuli bez značek. Tříbení ve strukturách cvičíme občas, co potřebujeme. Čteme zajímavé texty, nic nám v tom nebrání. Část textu čteme opakovaně $2 \times$, $3 \times$, $4 \times$ (třebas 3—4 věty).

Čtení je pak asi $2 \times$ lepší.

C. Dovedné čtení — březen — červen

Čteme pohotově, zkusíme doplnit zakryté slovo — predikcí doplněním. Dotváříme neúplná slova, slyšená, viděná. Z článku. Stále se zdokonalujeme v hlasitém čtení. Zkusíme i tiché čtení.

Naše čtení je: „Signály písma — řeč + obsah slov — vazbami myšlenka — vykonati i čin.“

D. Později ve vývoji pokračují i procesy pro rychločtení, je stopové, reliktní — ze zbytků signálů.

Nám: Je užitečné znát struktury v textech, znát příčiny (očních) pohybů čtenářských.

E. Vývoj psaní — od října do června, rovněž „hravé“ činnosti.

a) volnými tahy uvolnit ruku — dynamickým pohybem (Havránek!)

b) zvětšený tvar, vzor slova (míč) aj. lehce na vzoru píšeme, viz Quintilian, J. A. Komenský.

c) vyčleníme písmena, cvičíme jich řádek m, m, m, í, í, í, č, č, č

d) synteticky z nich opakovaně píšeme míč, míč, míč . . .

e) píšeme krátké snadné věty pod vzorovou větou, 2 x . . .

Psaní je pro nás: „Paměť zraková pro tvary — paměť sluchu z návodu — paměť pohybů nacvičených tahů“. Pro písaře je nutná analýza + syntéza. Čtenář potřebuje syntézu.

STRUKTURÁLNÍ TEORIE ČTENÍ

je promítnuta do předcházejícího programu „Orientace . . .“.

A. Základní čtení začíná přípravou znalosti všech písmen 1 ABC, probíhá v něm průběžný nácvik čtení: Nová slova celá vyhláskujeme, pak je v četbě pamatujeme. V historii byly užity zkusmo s obtížemi desítky celkem nahodilých postupů pro čtení tisíců různých slabik, desetitisíců slov a zas víc.

B. V pokračujícím čtení a) asi 1/10 slov četby jsou druhově nejčastější slova, jsou pamatována jako „legémy“ slov, ty vyplní četbu asi na 60 %. Zbytek je čten synteticky. b) Nejčastějších 150 slabik vyplní 75 % svých textů jako pohotové „legémy“ slabik. Opakovaný nácvik slabik potřebuje 180 % času nácviku slov v textech. c) Zbytek slov je nutno vyhláskovat z „legémů“ písmen. d) Některá slova lze doplnit do vět obsahovou predikcí, jak tam patří. Probíhá nejvíce z prvních slabik, vůbec z počátků slov. V úvodní anotaci je sděleno, že četba je směs legémů slov, slabik, písmen. Např. 61 % slov, 32 % slov ze slabik, 7 % slov z písmen. Přibývá legémů slov. (Legém je čtenářská struktura v nejkratším postřehu.)

C. Dovedné čtení a) v předstihu řeší všechny problémy zrakem dříve na rozměr 23 písmen, kupředu než následuje b) čtení mluvené — hlasité. Přes nejčastější frekventovaná slova se zrak přenáší plynulým dlouhým pohybem, u nesnadnějších struktur se zrak zastavuje, někdy se vrací k obsahové souvislosti. Předstihové čtení zrakem je nejrychlejší, tiché čtení je téměř tak rychlé a 3krát pohotovější než plynulé hlasité čtení, to je volnější podle možností artiklace a přijímání obsahu, je zvolněno při uměleckém čtení.

Dovedné čtení nejlépe řeší situaci čtenářského zorného pole podle struktur v textech i jeho obsahu závažného nebo lehkého. Teoreticky se zde přibližujeme k většímu vysvětlení, čím je zorné pole, proč tu z frekvencí struktur nebo z obtíže cizího obsahu (čtíme cizojazyčný text) nastávají různé oční pohyby. Zatím jsou jen vnější popisovány.

Všecko pro čtení bylo by možno rozebírat stále hlouběji. Poznání o strukturách nám v tom velmi pomáhá.

Strukturální teorie čtení se projevuje i v obvyklé nácvikové technice opakování čtení.

Po pátém opakování krátkého odstavce textu se zlepšila dovednost čtení asi dvojnásobně. Další odstavce četby (stanoveno počtem slabik) četou žáci o třetinu času lépe, protože v něm pokračují již některé zacvičené výrazy i vnitřní struktury slov z předešlého úseku nácviku. Vůbec každá další část je pak i ze strukturálních důvodů snadnější — kromě únavy. Druhá polovina minutového dílku četby je asi o 5 % času pozdržena.

V našem postupu čtení z programové „orientace ...“ ve čtvrtém čtvrtletí nácvik textu postoupil od nejslabšího čtenáře I. třídy k nejlepšímu v následujících úspěších od jednoho ke druhému na další stupeň:

z 18 — na 37 — na 71 — až 138 slov za 1 minutu. Tak to bylo zjištěno ze všech 40 žáků z obou prvních tříd školy. Splnili tak pátým čtením svými skupinami zlepšené čtení mezi 4 limity, nač stačili. Už v prvním čtení dosáhla jedna ze tříd 41 slov v průměru, pobočná 35 slov průměru za 1 minutu. Záleží na úrovni kolektivů zařazených podle abecedy.

Výsledný průměr v opakování nácviku dosahuje pak 67 slov za 1 minutu, což je pak úroveň prvního čtení ve 3. třídě. Tak se dočasně osvědčilo nácvikové opakování čtení. Nižší dovednosti se tu zřetelně zlepšují na dvojnásobek, lepší dovednosti mírněji, protože již dosáhly příznivé úrovně pro věk žáků.

Školsky jsme zde nesledovali nápadně rychlost čtení, žáci nevěděli, že si o tom učitel zapsal záznamy, tím spíše doma z magnetofonu, a tak je ještě lépe všestranně zhodnotil. Pochválili jsme jejich vždy lepší plynulost četby v plném chápání obsahu při pěkné hlasové modulaci, jak to splnili pohotově a někdy i volněji.

Bylo výhodné sledovat možnosti 4 skupin (vždy 1/4 množství tříd, čím většího, tím lépe úhrnem za celou školu. V jejich rozmezí výsledků se relativně zlepšili nejvíce volnější žáci až na dvojnásobek i víc; čtenáři již úspěšní tedy poměrně mírněji, to platí rovněž i pro další třídy až do 9. ročníku, sondováno 280 žáků v 1 400 nácvicích jednotlivců. (Umožněno na 10 minut mimo vyučování.) Limity 9. třídy: 97—167—215—268 slov v 1 min.

Kromě 1. třídy bylo sondováno i tiché čtení, 9. třída splnila 92—129—457—493—890 slov v textech pro evidenci pohybů.

Všude ve výcviku se osvědčily nejvíce aktivní struktury slov, pak slabik, zbytky dořešilo hláskování ve směsi legémů a také vždy častěji obsahová predikce. (Zkoumáno roku 1981/82).

IV.

Předcházející části příspěvku alespoň přehledně podaly obraz o strukturách v textech četby (a jsou ještě dále hlouběji diferencovány), stačilo by zatím jen tyto informace sdělit, avšak zároveň při tom vyslovit otázku, když je tomu tak, jak tedy dále nově čtení i psaní řešit. To můžeme ponechat již vlastním úvahám čtenářů a jejich tvůrčí metodické invenci pro jiná nejlepší řešení.

Podnětem k tomu s uvážení všech známých souvislostí připojme podrobněji i své vlastní vyřešení. Spočívá zejména v tom přijmout do počátků čtení nejjednodušší princip, který již několikrát uvádíme. „Vždy vyhláskovat nová krátká slova jako celek a pak je v četbě pamatovat“. To připomínání je snad náhradou za to, že o tom nebylo skoro uvažováno. Zároveň i rozhled po veškeré praxi 200 let u nás i poznatky odjinud usměrňují naše zaměření vyrovnat rozpory různých metod a dílčím způsobem jich i vhodně využít. K tomu připomínáme i myšlenku Fr. Šumavského 1841, též Č. Suchánka 1931 u-p.ra-vi.t s.la-bi-ky na je.d-no-du.š-ší. Princip vyhláskování znovu podepřeme J. E. Petrákem, naší praxí i se 40 učiteli, Fr. Mertou, též prof. Dr. M. Rostoharem, Brno 1934, v Polsku M. Falskim od roku 1974, ostatně i směry globální nedbají hranic slabik; všude tu bylo tušení a praxe to potvrzovala, že je tu ještě cesta jiná — my po průzkumech můžeme říci, že všechno zjednodušuje zvlášť na počátku — z toho důvodu se tolik soustřeďujeme na „Orientaci ve vývojovém čtení“ jako na společné snažení různých metodiků pro optimální řešení.

NAŠE PÍSMO DÁVÁ SNADNÉ ŘEŠENÍ

Můžeme zvlášť pronikavě dokumentovat dokonalost a úspěšnost hláskového písma v prvních počátcích čtení. V magnetofonových záběrech celého postupu máme zachyceno, že návazné psychologické obraty pro poznání písma a jeho funkce až k prvnímu samostatnému čtení dětí lze uspořádat tak, že k tomu děti dospějí již za 4 hodiny metodické práce, ovšem rozdělené po 5, 10 minutách pro 30 minut učení během 2 hodin setkání. Možno to splnit za 8 návštěv během 14 dní. Rovněž i žákyně pro zvláštní školu to zvládne za 15 hodin krátkých učení ve školní družině v průběhu 6 týdnů. Pak už děti mohou ve čtení využívat svých zkušeností. (I zde je celý zvukový záznam).

Nechceme však krátkost doby pro vstup do čtení nadsazovat. V normální praxi je to přiměřeně dosažitelný úspěch za 3 měsíce snadné práce v 1. třídě — ovšem v našem zaměření, není to požadavek do nejširší školské praxe. Jen zdůrazňujeme: stačilo by splnit jednoduchou radu: Někákým způsobem naučit znalost písmen-hlásek, pak se v začátku řídit nejjednodušším principem. Brzo můžeme číst různé snadné texty, vybíráme je z různých učebnic čtení nebo jen z jedné, v tom není naše obecná metodologie omezena. I dále se k tomu najdou další pokračující nejlepší zařazené techniky.

Ještě trochu pokračujeme ve svých oddělených informacích, které jinak nikoho nezavazují, tedy pro náš postup „ČTENÍ HROU“.

Uvedeme je ve třech sešitcích. 1. Nejprv v „Malované abecedě“ se setkáme se 4 dětmi, s některými jejich hračkami, jídlem, v práci na zahrádce. Ze všeho upravené barevné náčrty jsou podobné písmenům, jsou nejdřív jmenovány celými slovy s podmíněným reflexem z barev. Je zde „centrace“ pro 28 znaků. Pak oddělíme z jejich slov počáteční hlásky — jen izolací, ne úplnou analýzou. Znaky písmen jsou čteny již hláskami — z reflexu černé jejich barvy, bílé na tabuli pro jejich znaky.

2. sešit „Hlásníček“ rozezvučí hlásky v různých situacích (možno volit ze 134) z domova, ulice atd., tím zobecní v melodramech zvuk hlásek a „decentruje“ se od prvních barevných situací. Ke konci sešitku divadélkem hravě doplníme dlouhé samohlásky, ostatní háčkované tvary a tak známe všechna písmena 1 ABC. Potom již nastoupí a) sluchová „predikční syntéza“, tj. říci slovo ve správném řešení, zde ze zvuků. Učitel: „Ve vodě plave r,y,b,a“ Žák: „ryba“! Učitel: „U lesa skáče

z a j, l, c." Žák: „zajíc." U: „Skáče m, l, c." Ž: „mlč!" Následuje i prostá syntéza. U: „p, e, s." Ž: „pes." U: „Létá v, o, s, a." Ž: „vosa." U: „m, o, u, c, h, a." Ž: „moucha." Poznámka: Sluchovou predikční syntézu splnily pětileté děti mateřské školy pro 20 slov na 89 %, jiné zaváhaly.

Ve škole pak následuje též b) optická syntéza na slova zapsaná na tabuli. Žáci znají spolehlivě všechna písmena hláskami, i zde se nám práce daří. U nás prvně na 97,8 %.

3. sešitě „Naše čítanka" uvádí další syntézy na slova a věty z nich. Slova se střídají na věty: „Pravda.", „Apríl.", „Vosa létá. Pes hafá.", „Vosa hafá.", „Pes létá." Atd.

Obsah 3 sešitků je dětem blízký a milý. Často pokládáme lístky slov do barevných her v krámku hraček: kupujeme, prodáváme slovní lístky, Ze čtených lístků zaplníme „zoo" na dvorku, „školu" ze jmen dětí. Pak hřiště vyprázdníme, odeberem vyslovená slova.

Každý sešitě vyžaduje asi 14 dní. Potom už za 6 týdnů nastoupíme do čtení zavedené knihy v zajímavých článcích. Další zaměření může být i podle stylu cvičebnice. Čteme vše.

Rodiče jsme požádali, aby učení čtení ponechali jen škole. Jinak byli seznámeni s odlišným postupem.

Slabiky v naší praxi mohou být sledovány už od listopadu, jsou odděleny ze čtených slov. Věnujeme se jen výběru slabik KV, jiné jsou podle „Orientace" nejdříve upraveny. Také některý text čteme podle techniky slabik — spíš ukázkou.

Teoreticky je významné, že je pro nás nejjednodušší „predikční syntéza" na celá slova, zde vždy pomáhá obsah proti bezvýznamovým slabikám. Už brzo po syntézách za 3 dny může následovat úspěšná analýza celého slova na jeho hlásky. Např. U: „Umíme uhodnout hádanku: z a j, l, c." Ž: „zajíc." U: „a, u, l, o." Ž: „auto." U: „Dej hádanku na slovo zajíc." Žák: „z a j, l, c." ... To je zatím analýza jako opačná syntéza, možná ji žák pamatuje. U: „Porad' napsat slovo talír." Ž: „t, a, l, l, r." U: „mléko." Ž: „m, l, é, k, o." Teprve teď u nových slov je to pravá analýza.

Právě touto praxí se nám prokazuje, že je syntéza snadnější proces než analýza. Ale obojí je dobře řešitelné. Šest předních osobností v čele s J. A. Komenským již zdůraznilo přednost syntéz před analýzami. Náš obojí postup je synteticko-analytický, pro čtení především syntetický, pro psaní analyticko-syntetický.

Uvedli jsme též některé výrazné situace ve školní praxi našeho postupu ještě pro větší přesvědčivost k jinému zaměření ve vyučování čtení, to platí i pro psaní. Všecka sdělení jsou odvozena ze skutečnosti učení nejmenších a z rozborů rozsáhle založených průzkumů, dalšími mohou být navíc potvrzeny ještě ze širší základny.

Nejprůkaznější je sledovat živou praxi, rád bych ji též prokázal pro naši metodickou současnost.

Za mnoho let soustředění k těmto otázkám jsem postupně poznal, jak i menší postupy je možno vyhodnotit a zařadit je do svrchované výstavby metodologie pro poznání písma a jeho zprostředkování právě i nejmenším dětem. Jsou již opuštěné cesty, kterými nepůjdeme, a přec si vážíme i těch, kteří tudy šli a nám předali zkušenost, jděte jinudy. Je na nás ty nejlepší cesty k tomu upravit.

Mohou být též různé názory na všechno, co sděleno ve stati. Rádi bychom uvážili i odchýlná stanoviska, připomínky čtenářů.

The author emphasizes 1. the child's mental development, 2. the teacher's personality and his or her all-round expertness in the topic. 3. It is necessary to learn newly how the structures in the texts either facilitate the reading process or how they make it difficult. Through extensive researches he found out that 30 sounds in the Czech language, 42 letter signs in 1 ABC or 81 different shapes of the letters 4 abc take part. Not even the letters are represented equally; and there are still, more differences in the syllables — in 10 000 syllables in a children's book there are 383 different syllables; in another 1010 up to 1400, also according to the individual author's diction. In a greater extent of 100 000 syllables even 3 876 different syllables appear, in the base of 3 000 000 syllables of the Czech texts 9 716 and more are different. 150 commonest syllables cover 75% of talking and writing. The fund of Czech words is numerous, it includes more than 250 000 words. Some 3 000 different expressions are exploited in books for children. The 150 most frequented words cover 60—40 %. By the means of the comparative method the author found out that the frequented groups of words and syllables are being activated analogically in 7 languages. The simplest principle facilitates the reading most: the spelling of the whole new words, then the remembering of them in the reading.

This method had been exploited by the methodicians of Fr. Mert in 1935, by the author's collective from the year 1934 in

67 forms, and in Poland it has been applied in the contemporary broad school practice by M. Falski since 1974.

Some simple syllables will prove to be good, the complicated ones can be simplified temporarily. Also the prediction, that is supplementing words into a text for their full meaning, is carried out. After the fifth repetition of a short paragraph of a text the reading skill is approximately twice improved. The next paragraph is read one third better when read for the first time because already trained expressions and inner structures continue here from the previous paragraphs.

It would be proper to adapt the hitherto reading methods. The author suggests „reading through playing.“ This can be achieved through different activities.

Also the written script can be trained in an enjoyable way according to the new aspect of frequency. The methodological practice proved that the synthesis is much more recommendable than the analysis which has been emphasized by a number of experts, from J. A. Komenský up to the contemporary ones. From the research of the texts the „structural theory of reading“ can be derived. It offers new methodological procedures exploiting the spelling, and at the same time it enables a better explanation of the movement of the eyes in the reading field, e. g. for 61 % of the most frequented words, 32% of words made up from the most frequented syllables, 7% of words composed from their spelled out remnants. The perception of the whole words is growing.

Došlo do redakce: 19. 6. 1990

Autor: ŘEHOŘ NÁHLOVSKÝ, Raisova 193, 280 03 Kolín